

עקרונות להתנסות מעשית של פרחי הוראה בסביבות הכשרה פנים אל פנים, מקוונות והיברידיות

אינה בלאו
האוניברסיטה הפתוחה
inabl@openu.ac.il

אורית אבידב-אונגר
המכללה האקדמית אחוה,
האוניברסיטה הפתוחה
avidovo@achva.ac.il

שלומית חזד
האוניברסיטה הפתוחה,
אוניברסיטת בר-אילן
shlomith@openu.ac.il

טליה אור גריף
האוניברסיטה הפתוחה
taliaor@hotmail.com

עליזה אמיר
המכללה האקדמית אחוה
lizamir62@gmail.com

תמר שמיר-ענבל
האוניברסיטה הפתוחה
tamaris@openu.ac.il

Principles for Practical Training of Pre-service Teachers in Face-to-face, Online and Hybrid Environments

Shlomith Hadad
The Open University of Israel,
Bar-Ilan University
shlomith@openu.ac.il

Orit Avidov-Ungar
Achva Academic college,
The Open University of Israel
avidovo@achva.ac.il

Ina Blau
The Open University of Israel
inabl@openu.ac.il

Tamar Shamir-Inbal
The Open University of Israel
tamaris@openu.ac.il

Aliza Amir
Achva Academic college
lizamir62@gmail.com

Talia Or Griff
The Open University of Israel
taliaor@hotmail.com

Abstract

This research was based on ten principles found in models in the local and global research literature for practical training of pre-service teachers (PST) in routine and emergency times and triangulated with the perspectives of experts in the field. 214 participants responded to an online questionnaire based on these ten principles: 108 (50.5%) pedagogical instructors in academic teaching colleges and 106 (49.5%) teacher-trainers. The participants were asked to refer to the degree of actual application of the principles and their importance in face-to-face, online, and hybrid learning environments. The instructors and teachers rated the principles of feedback and formative assessment, reflection, and self-evaluation of the PST, and practice in practical training as the most frequently applied principles; however, the instructors apply them in their work significantly more than the teachers. Between-school collaboration in PST was ranked as the least applied principle. Regarding the learning environments, feedback and reflection were found to be the most important according to their frequency in face-to-face training, while in hybrid training, the practice was a very important principle. In online training, simulations become extremely important. The participants suggested adding additional important principles of ongoing communication between the teaching staff in school and the PST. The research findings emphasize the importance of assimilating these principles in the training process of PST in technology-integrated environments while connecting theory to practice in training.

Keywords: Principles for practical training, Pre-service teachers (PST) training, Pedagogical instructors, School training educators, learning and teaching environments.

תקציר

התנסות מעשית חיונית להתפתחותם של פרחי ההוראה, ביחוד כאשר היא כוללת שיתוף פעולה הדוק בין המוסד האקדמי להכשרת מורים לבין בתי הספר המאמנים. המחקר הנוכחי התבסס על מודלים בארץ ובעולם בשגרה ובחירום, ועל מומחים באקדמיה ובשדה שהיוו השראה לניסוח עשרה עקרונות חשובים להתנסות מעשית של פרחי הוראה. על בסיס עקרונות אלו נבנה שאלון מקוון עליו השיבו 214 משתתפים: 108 (50.5%) מדריכים פדגוגים במכללות אקדמיות להוראה ו-106 (49.5%) מורים מאמנים בבתי ספר. המשתתפים התבקשו להתייחס למידת היישום בפועל של העקרונות ולמידת חשיבותם בכל סביבת למידה: פנים אל פנים, מקוונות, והיברידית (פא"פ במשולב עם מרכיבים מקוונים). לפי הממצאים – המדריכים והמורים כאחד דירגו את העקרונות: משוב והערכה מעצבת, רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט ופרקטיקה בהתנסות המעשית כמיושמים ביותר, אולם המדריכים מיישמים אותם בעבודתם יותר במובהק מעמיתיהם המורים. התנסות משותפת בין בתי הספר דורגה כעיקרון המיושם במידה הנמוכה ביותר על פי המורים והמדריכים כאחד. ביחס לסביבות הלמידה: משוב ורפלקציה נמצאו כחשובים ביותר על פי שכיחותם בהתנסות מעשית פא"פ, אולם כאשר ההתנסות היא משולבת – פרקטיקה בהתנסות נמצאה כעיקרון החשוב ביותר. לעומת זאת תרגול באמצעות סימולציות חשוב ביותר כאשר ההתנסות המעשית מקוונת-ללא הבדלים מובהקים בין המדריכים למורים המאמנים. המשתתפים התבקשו להוסיף עקרונות נוספים החשובים לתהליך ההכשרה על פי תפיסתם, והתייחסו בעיקר לחשיבות הקשר הרציף בין פרחי ההוראה לתלמידים. ממצאי המחקר מדגישים את חשיבות הטמעתם של עקרונות אלו בתהליך ההכשרה וההתנסות של פרחי הוראה בסביבות משולבות טכנולוגיה, תוך חיבור התיאוריה לפרקטיקה בהכשרה.

מילות מפתח: עקרונות להתנסות מעשית, פרחי הוראה, מדריכים פדגוגיים, מורים מאמנים, סביבות הוראה-למידה.

מבוא

התנסות מעשית חשובה להצלחתם של פרחי ההוראה. היא נדרשת כדי להקנות לסטודנטים ידע ומיומנויות הכרחיות להוראה, לעודד אותם לגבש זהות מקצועית ולקדם אותם בצעדיהם הראשונים במקצוע ומקצועית, לפתח הבנה מעמיקה לגבי תהליכי הוראה-הלמידה ותחושת מחויבות לתפקיד (Avidov-Ungar, 2016; Shamir-Inbal, 2017; Avidov-Ungar, 2016). דגש מיוחד מושם בספרות ובמחקר על התנסות מעשית בשדה החינוכי שיש בה שותפות אפקטיבית בין האקדמיה לשדה. שותפות זו משפיעה באופן חיובי על המשך דרכם של פרחי הוראה כמורים לעתיד, כמו גם על התפתחותם המקצועית של המורים המאמנים, ומזמנת הערכה מתמשכת של תהליכים ושל פרקטיקות בקרב המורים כאנשי חינוך ובקרב פרחי ההוראה (Ingersoll & Strong, 2011; Kriewaldt & Turnidge, 2013). המעבר מההיר והבלתי צפוי להוראה מרחוק, הוביל לאתגרים פדגוגיים וטכנולוגיים רבים שעיימו המורים נדרשו להתמודד בתקופת הקורונה (Allen, et al., 2020). העברת תוכן הלימוד למרחב המקוון ולמידה כיצד להשתמש במרחב זה בצורה מיטבית, לוקחים זמן, אך בעקבות המשבר העולמי המורים נאלצו לעשות זאת באופן מיידי (Carrillo & Flores, 2020). בהתאם לכך, שולבו בשנים האחרונות במערך הפיתוח המקצועי של מורים ופרחי הוראה מגוון כלים דיגיטליים בהם נעשה שימוש בכיתה הפיזית וכן בלמידה מרחוק (Avidov-Ungar & Herscu, 2020; Tondeur et al., 2016).

מודלים שונים להתנסות מעשית מגדירים את התפקיד ואת יחסי הגומלין בין המורה המאמן בביה"ס לבין הסטודנט להוראה. סוגיות חשובות שעולות מתוך מאמרים על שיפור תוכניות להכשרת מורים, עוסקות בחשיבות הקשר בין התיאוריה לפרקטיקה, שיתופי פעולה בין מוסדות להשכלה גבוהה לבין בתי הספר בהם מבצעים את ההתנסות, ולמשך הזמן שיש להקדיש להתנסות המעשית בבית הספר לעומת הלימודים האקדמיים והפדגוגיים במוסד להשכלה גבוהה. כך גם מתייחסים המודלים השונים לתפקיד ולדמות המורה המאמן בביה"ס וקביעת סטנדרטים למיומנויות וידע שיש לרכוש במהלך תוכניות ההכשרה (Flores, 2020; Ginsburg, 2018). בחינת המודלים להכשרת הוראה במהלך תקופת הקורונה נותנת פרספקטיבה על הדרכים בהן ניתן להמשיך את ההכשרה של הסטודנטים להוראה בסביבות למידה שונות: פנים אל פנים, מקוונות והיברידיות (כוללות מרכיבים פא"פ ומרכיבים מקוונים) ולאפשר להם לשמר התנסות מעשית בעלת ערך בכל אחת מהסביבות השונות שתוארו (Carrillo & Flores, 2020).

מטרת המחקר היא לבחון מהם העקרונות המרכזיים המיושמים בהתנסות המעשית בפועל של פרחי הוראה על ידי מדריכים פדגוגיים ממכללות להכשרת מורים ועל ידי מורים מאמנים בבתי ספר. ובנוסף, מהם העקרונות החשובים ביותר ליישום בסביבת התנסות מעשית פנים אל פנים, מקוונת וסביבה היברידית (משולבת פא"פ ומקוונת).

שאלות המחקר:

1. האם קיימים הבדלים בין מדריכים פדגוגיים האחראים על התנסות המעשית במוסדות המכשירים, לבין מורים מאמנים בשדה, ביחס ליישום בפועל של עקרונות מרכזיים בהתנסות המעשית של פרחי הוראה?
2. מהם העקרונות החשובים ביותר ליישום בסביבת התנסות מעשית פנים אל פנים, מקוונת וסביבה היברידית (משולבת פא"פ ומקוונת) על פי מדריכים פדגוגיים במכללות להכשרת מורים בהשוואה למורים מאמנים בבתי ספר?

מתודולוגיה

המשתתפים

המחקר התמקד במדריכים פדגוגיים במכללות אקדמיות להוראה האמונים על תהליך ההכשרה וההתנסות המעשית של פרחי הוראה, ובמורים מאמנים בבתי ספר האמונים על ליווי התנסות המעשית בשדה של פרחי ההוראה. לוח 1 מפרט את המאפיינים הדמוגרפיים של המשתתפים.

לוח 1. מאפיינים דמוגרפיים של משתתפי שאלון המחקר (N = 214)

משתנה	ערכים	N	%
תפקיד	מורים מאמנים	106	49.5%
	מדריכים פדגוגיים	108	50.5%
אזור מגורים	דרום	81	37.9%
	תל אביב והמרכז	62	29%
	חיפה והצפון	47	22%
	ירושלים והבקעה	24	11.2%
מסלול הוראה	הגיל הרך	24	11.2%
	יסודי	77	36%
	על יסודי	76	35.5%
	בין מסלולי (יסודי ועל יסודי)	37	17.3%
השכלה	מורה בכיר/מוסמך	5	2.3%
	תואר ראשון	45	21%
	תואר שני	112	52.3%
	תואר שלישי ומעלה	52	24.3%
מגזר	דובר עברית	148	69.2%
	דובר ערבית	66	30.8%
גיל	29-20	14	6.5%
	39-30	50	23.4%
	49-40	71	33.2%
	59-50	55	25.7%
	60 ומעלה	24	11.2%
ותק בתפקיד	7-1 שנים	33	15.4%
	23-8 שנים	98	45.8%
	+24 שנים	83	38.8%

הליך המחקר

המחקר נערך בשנת הלימודים ה'תשפ"ב (2021-2022), בעת חזרה לשגרת לימודים רציפה לאחר סגרי הקורונה. הפנייה למדריכים הפדגוגיים ולמורים המאמנים הייתה באמצעות דוא"ל המזמין אותם לקחת חלק במחקר. הדוא"ל נשלח בשם החוקרים על ידי הממונים במוסדות האקדמיים על ההתנסות המעשית, וכלל קישור לשאלון מקוון. השאלון המקוון היה אנונימי ולמשתתפים נאמר כי ההשתתפות בו התנדבותית.

כלי המחקר

ראשית, נערכה סקירת ספרות ממפה של מודלים להתנסות מעשית במסגרת תכניות להכשרת מורים בארץ ובעולם. הסקירה התייחסה להתנסות מעשית בתוך בתי הספר ("בשדה"), בנוסף להיבטים פדגוגיים ודידקטיים של תכניות ההכשרה המשרתות את ההתנסות המעשית בתוך בית הספר. הסקירה נחלקה לשלושה סוגים של מודלים להתנסות מעשית בהכשרת מורים: (1) מודלים פנים-אל-פנים (פא"פ), בהם כל מרכיבי המודל מתקיימים בכיתה הפיזית פא"פ, (2) מודלים מקוונים, בהם מרכיבי המודל מתקיימים רק באופן מקוון, ו-(3) מודלים היברידיים, בהם חלק ממרכיבי המודל מתקיימים באופן מקוון וחלק מתקיימים פא"פ. בנוסף, חלק מהסקירה הוקדש לתיאור שינויים שבוצעו בהתנסות המעשית בתוכניות להכשרת מורים במהלך תקופת סגרי הקורונה וההוראה-למידה מרחוק. הסקירה הדגישה עקרונות חשובים להתנסות מעשית בכלל ואת הפוטנציאל של הכלים הדיגיטליים כאמצעי ליצירת מרחב בו ניתן לטפח עקרונות אלו בתקופת משבר (כגון מלחמה או מגפה), כמו גם בשגרה היומיומית. על מנת למפות מודלים של התנסות מעשית במסגרת תוכניות להכשרת מורים בארץ ובעולם, בוצע חיפוש במאגרי מידע אקדמיים. תוצאות החיפוש הוגבלו ל-5 השנים האחרונות, כלומר, החל מ-2016, וזאת על מנת להתמקד במודלים עדכניים להכשרת מורים.

מתוך סקירת המודלים להתנסות מעשית בארץ ובעולם, נוסחו עשרה עקרונות מרכזיים החשובים להתנסות המעשית של פרחי ההוראה. העקרונות נוסחו בסיוע חוקרים מתחום החינוך, מתחום שילוב טכנולוגיות בחינוך, מתחום פיתוח-מקצועי של מורים, וכן בסיוע מדריכים פדגוגיים ומורים מאמנים. על בסיס עשרת העקרונות להתנסות מעשית (ראו לוח 2 להלן) נבנה שאלון מקוון לדיווח עצמי שהופץ למדריכים פדגוגיים במוסדות האקדמיים ולמורים המאמנים בשדה. המשתתפים התבקשו לסמן באיזו מידה הם מיישמים כל עקרון בפועל בתהליך הכשרת פרחי ההוראה. התשובות דורגו על סולם ליקרט של 5-1. כאשר 1 = בכלל לא ו-5 = במידה רבה מאוד. לוח 2 מציג סטטיסטיקה תיאורית: ממוצע, סטיית תקן, טווח, והטיית ההתפלגות לעקרונות-משתני השאלון.

לוח 2. סטטיסטיקה תיאורית למידת היישום של עשרת העקרונות המרכזיים בהתנסות מעשית (N = 214)

העיקרון/משתנה	ממוצע	ס.תקן	מינימום	מקסימום	Skewness (Std.E)	Kurtosis (Std.E)
1. הכשרה להוראה מבוססת פרויקטים ויזמות	3.45	1.16	1.00	5.00	-0.450 (.166)	-0.545 (.331)
2. שיתופיות בין המכללות לבתי הספר	3.49	1.23	1.00	5.00	-0.613 (.166)	-0.525 (.331)
3. למידה שיתופית וקהילות מקצועיות	3.42	1.22	1.00	5.00	-0.474 (.166)	-0.667 (.331)
4. התנסות משותפת בין בתי ספר	2.74	1.36	1.00	5.00	0.161 (.166)	-1.20 (.331)
5. הערכת עמיתים	3.67	1.14	1.00	5.00	-0.640 (.166)	-0.379 (.331)
6. תרגול באמצעות סימולציות	3.43	1.15	1.00	5.00	-0.499 (.166)	-0.379 (.331)
7. הכשרה להוראה בין תחומית	3.25	1.24	1.00	5.00	-0.347 (.166)	-0.772 (.331)
8. משוב והערכה מעצבת	4.25	0.86	1.00	5.00	-1.27 (.166)	1.85 (.331)
9. רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט	4.25	0.93	1.00	5.00	-1.42 (.166)	2.06 (.331)
10. פרקטיקה בהתנסות המעשית	4.15	0.95	1.00	5.00	-1.07 (.166)	0.752 (.331)

על פי ממצאי הלוח, משוב והערכה מעצבת, רפלקציה ופרקטיקה בהתנסות – דורגו כעקרונות המיושמים ביותר על ידי המדריכים והמאמנים.

בנוסף, בשאלון המחקר הוצגו עשרה עקרונות להתנסות מעשית כאשר המשיבים התבקשו להתייחס למידת חשיבותם של עקרונות אלו בשלוש סביבות של התנסות מעשית: פא"פ, מקוונת ומשולבת, זאת על ידי סימון שלושת העקרונות החשובים ביותר עבורם בכל אחת מסביבת ההוראה בנפרד.

לסיים, הוצגה שאלה פתוחה למשיבים: האם לדעתכם ישנו עיקרון/מרכיב נוסף החשוב לתהליך ההכשרה המעשית פנים אל פנים, המקוונת ו/או המשולבת? אם כן, נודה לכם על תיאור העיקרון החסר. מתוך 214 המשיבים, 46 (22%) ענו על שאלה זה. קידוד איכותני "מלמטה למעלה" בוצע לתשובות המדריכים והמורים. לבדיקת מהימנות בין-שופטים של ההיגדים, 25% מההיגדים קודדו על ידי שתי חוקרות ונמצאה ביניהן רמת הסכמה גבוהה; Cohen's Kappa=.89.

ממצאים

הבדלים בין מדריכים פדגוגיים למורים מאמנים במידת היישום בפועל של עקרונות בהתנסות מעשית של פרחי הוראה

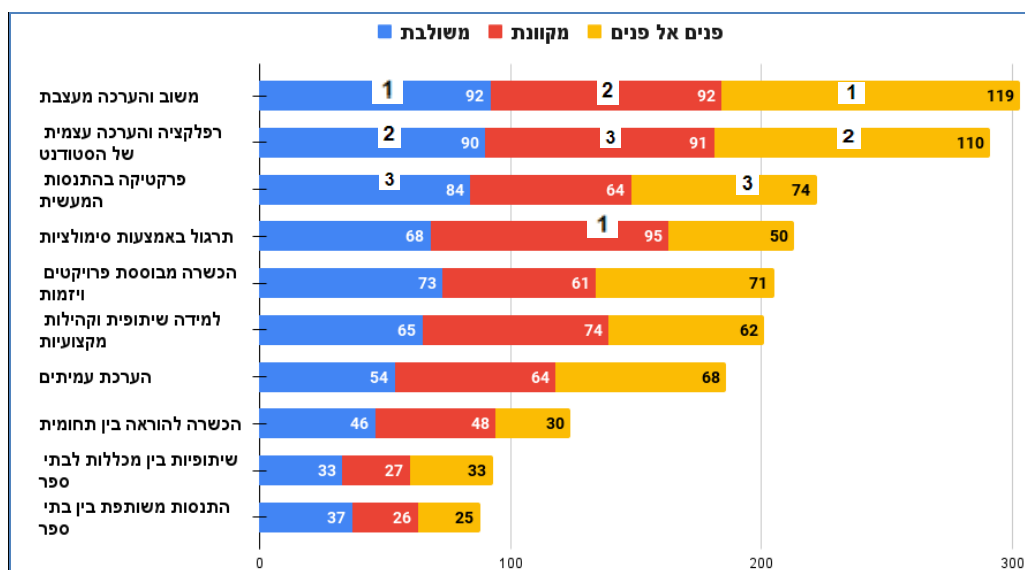
שאלת המחקר הראשונה ביקשה לבחון האם קיימים הבדלים בין מדריכים פדגוגיים האחראים על התנסות המעשית במוסדות המכשירים, לבין מורים מאמנים בשדה, ביחס ליישום בפועל של עקרונות ההתנסות המעשית של פרחי הוראה. לצורך בחינת ההבדלים במשתנים בוצעו מבחני t למדגמים בלתי תלויים (Independent samples t-test). לוח 3 מציג את הממוצעים, סטיות התקן ומבחני ההבדלים בין המשתנים. ממצאים שנמצאו מובהקים מודגשים בטבלה.

לוח 3. הבדלים בין המדריכים הפדגוגיים למורים המאמנים ברמת יישום העקרונות בפועל (N=214)

משתנה	מדריכים פדגוגיים N=108		מורים מאמנים N=106		t-test
	ממוצע	ס.תקן	ממוצע	ס.תקן	
1. הכשרה להוראה מבוססת פרויקטים ויזמות	3.44	1.19	3.46	1.14	$t(212) = .170, p = .865$
2. שיתופיות בין המכללות לבתי הספר	3.36	1.31	3.61	1.13	$t(212) = 1.501, p = .135$
3. למידה שיתופית וקהילות מקצועיות	3.32	1.19	3.52	1.24	$t(212) = 1.170, p = .243$
4. התנסות משותפת בין בתי ספר	2.76	1.45	2.73	1.28	$t(212) = -.176, p = .861$
5. הערכת עמיתים	3.59	1.20	3.75	1.09	$t(212) = 1.036, p = .301$
6. תרגול באמצעות סימולציות	3.42	1.13	3.45	1.18	$t(212) = .229, p = .819$
7. הכשרה להוראה בין תחומית	3.17	1.25	3.33	1.23	$t(212) = .964, p = .336$
8. משוב והערכה מעצבת	4.41	.77	4.09	.92	$t(212) = -2.694, p = .008$
9. רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט	4.39	.85	4.10	.99	$t(212) = -2.254, p = .025$
10. פרקטיקה בהתנסות המעשית	4.35	.93	3.94	.92	$t(212) = -3.222, p = .001$

מנתוני הטבלה ניתן לראות כי גם המדריכים וגם המורים דירגו את שלושת העקרונות: משוב והערכה מעצבת, רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט ופרקטיקה בהתנסות המעשית כמושמים ביותר. אולם המדריכים הפדגוגיים מיישמים יותר מעמיתיהם המורים באופן ממונה את שלושת העקרונות האלו בעבודתם. התנסות משותפת בין בתי הספר דורגה כעיקרון המיושם במידה הנמוכה ביותר על פי המורים והמדריכים כאחד.

הבדלים בין מדריכים פדגוגיים למורים מאמנים במידת חשיבות העקרונות בסביבות הכשרה שונות
שאלת המחקר השנייה ביקשה לבחון מהם העקרונות החשובים ביותר ליישום בהתייחס להתנסות – פא"פ, מקוונת ומשולבת, זאת על ידי סימון שלושת העקרונות החשובים ביותר עבור מדריכים פדגוגיים ומורים מאמנים בכל אחת מסביבות ההוראה. איור 1 מציג את העקרונות החשובים ביותר להתנסות המעשית בחלוקה לסביבות ההתנסות, תוך סימון העקרונות החשובים על פי חשיבותם בכל סביבה.

איור 1. העקרונות החשובים ביותר להתנסות המעשית בחלוקה לסביבות ההתנסות

ניתן לראות כי העקרונות אשר דורגו כחשובים ביותר בשכיחות הגבוהה ביותר על פי המדריכים והמורים בכל הסביבות היו משוב, רפלקציה ופרקטיקה. אולם בעוד שמשלב ורפלקציה נמצאו כחשובים ביותר על פי שכיחותם בהתנסות מעשית פנים אל פנים, כאשר ההתנסות היא משולבת – פרקטיקה בהתנסות נמצאה כעיקרון חשוב ביותר. לעומת זאת תרגול באמצעות סימולציות נמצא חשוב ביותר כאשר ההתנסות המעשית הינה מקוונת. העקרונות הנמוכים ביותר שמופו הם שיתופיות בין מכללות לבין בתי הספר והתנסות משותפת. בכדי לזהות את מקור ההבדלים בין הקבוצות: מורים מאמנים ומדריכים פדגוגיים בוצעו מבחני חי בריבוע לטיב התאמה (Chi-Square goodness of fit Test) לכל עיקרון בכל סביבת הכשרה. ממצאי המבחנים והשכיחויות לכל עיקרון בכל סביבת הכשרה מוצגים בלוח 4.

לוח 4. הבדלים בין המדריכים הפדגוגיים למורים המאמנים במידת חשיבות העקרונות בסביבות הכשרה שונות (N=214)

סה"כ	פנים אל פנים		מקוונת		משולבת		משתנה
	מדריכים N=108	מאמנים N=106	מדריכים N=108	מאמנים N=106	מדריכים N=108	מאמנים N=106	
303	66	53	44	48	56	36	משוב והערכה מעצבת Chi-Square Test $\chi^2(1)=1.17, p=.279$ / $\chi^2(1)=.26, p=.608$ / $\chi^2(1)=3.95, p=.047$
291	65	45	50	41	46	44	רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט Chi-Square Test $\chi^2(1)=3.24, p=.072$ / $\chi^2(1)=.719, p=.396$ / $\chi^2(1)=.013, p=.908$
222	39	35	38	26	52	32	פרקטיקה בהתנסות המעשית Chi-Square Test $\chi^2(1)=.144, p=.705$ / $\chi^2(1)=2.01, p=.156$ / $\chi^2(1)=4.37, p=.037$
214	22	28	49	46	32	73	תרגול באמצעות סימולציות Chi-Square Test $\chi^2(1)=.845, p=.358$ / $\chi^2(1)=.044, p=.833$ / $\chi^2(1)=.322, p=.570$
205	33	38	25	36	31	42	הכשרה להוראה מבוססת פרויקטים ויזמות Chi-Square Test $\chi^2(1)=.459, p=.498$ / $\chi^2(1)=2.21, p=.137$ / $\chi^2(1)=1.88, p=.170$
201	32	30	48	26	36	29	למידה שיתופית וקהילות מקצועיות Chi-Square Test $\chi^2(1)=.031, p=.861$ / $\chi^2(1)=6.10, p=.013$ / $\chi^2(1)=.620, p=.431$
186	32	36	29	35	25	29	הערכת עמיתים Chi-Square Test $\chi^2(1)=.32, p=.570$ / $\chi^2(1)=.689, p=.407$ / $\chi^2(1)=.382, p=.537$
124	15	15	21	27	22	24	הכשרה להוראה בין תחומית Chi-Square Test $\chi^2(1)=.003, p=.956$ / $\chi^2(1)=.875, p=.350$ / $\chi^2(1)=.132, p=.717$
93	11	22	9	18	11	22	שיתופיות בין המכללות לבתי הספר Chi-Square Test $\chi^2(1)=3.89, p=.049$ / $\chi^2(1)=3.13, p=.074$ / $\chi^2(1)=3.89, p=.049$
88	9	16	11	15	13	24	התנסות משותפת בין בתי ספר Chi-Square Test $\chi^2(1)=2.10, p=.147$ / $\chi^2(1)=.698, p=.403$ / $\chi^2(1)=3.49, p=.062$

על פי נתוני הטבלה, משוב והערכה מעצבת הוא העיקרון המוביל בהתנסות המעשית ובעיקר כאשר ההכשרה מתבצעת פנים אל פנים ($\chi^2(2)=4.811, p=.06$). בהתייחס להבדלים בין הקבוצות, עיקרון המשוב בהתנסות המשולבת גבוה במובהק אצל המדריכים הפדגוגיים לעומת המורים המאמנים. העיקרון הבא בחשיבותו הוא רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט שנמצא בעל חשיבות דומה וללא הבדלים מובהקים בין הסביבות השונות ($\chi^2(2)=2.618, p=.270$). בהתייחס להבדלים בין הקבוצות, המדריכים דירגו עקרון זה כבעל חשיבות רבה במובהק (מובהקות גבולית) מהמורים – בהתנסות מעשית פנים אל פנים. העיקרון השלישי בחשיבותו הוא פרקטיקה בהתנסות המעשית בעיקר כאשר ההתנסות הינה משולבת ולאחריה כאשר ההתנסות מתבצעת פנים אל פנים ($\chi^2(2)=3.702, p=.049$). בהתייחס להבדלים בין הקבוצות, עיקרון הפרקטיקה בהתנסות המשולבת גבוה במובהק אצל המדריכים הפדגוגיים לעומת המורים המאמנים ונמוך במובהק כאשר סביבת הלמידה היא פנים אל פנים. עיקרון נוסף וקרוב מאוד בשכיחותו לעקרון הפרקטיקה הוא תרגול באמצעות סימולציות. בהתייחס לעיקרון זה, לא נמצא הבדל בין המורים לבין המדריכים, אולם הבדלים מובהקים נמצאו בין סביבות הלמידה, כך שמורים ומדריכים כאחד דירגו אותו כבעל חשיבות גבוהה בסביבת הלמידה המקוונת ($\chi^2(2)=11.3, p=.001$).

הבדלים מובהקים נמצאו בנוסף בעקרון הלמידה השיתופית וקהילות מקצועיות, כאשר המדריכים דירגו עקרון זה גבוה במובהק מהמורים. לעומת המדריכים, המורים דירגו את השיתופיות בין המכללות לבתי

הספר יותר במובהק מעמיתיהם המדריכים. וכך גם את ההתנסות המשותפת למספר בתי ספר בהתנסות המעשית המשולבת.

עקרונות ומרכיבים נוספים החשובים לתהליך ההכשרה המעשית פנים אל פנים, המקוונת ו/או המשולבת- תפיסות מדריכים פדגוגיים ומורים מאמנים

לשאלון המחקר נוספה שאלה פתוחה. המדריכים והמורים התבקשו לתאר עקרונות או מרכיבים נוספים החשובים לתהליך ההכשרה המעשית פנים אל פנים, המקוונת ו/או המשולבת. מבין 214 המדריכים והמורים שהשיבו על השאלון – 168 (88%) כתבו שאין להם עקרונות חשובים נוספים להוסיף על אלו שצוינו בשאלון (או לחלופין לא התייחסו לשאלה זו). לעומתם 46 (22%) מהמשיבים (15 מורות ו-31 מדריכות) הרחיבו והוסיפו על העקרונות שצוינו בשאלון המחקר. כגון "יש לתת התייחסות לעבודה, ודגשים ועקרונות של הכרת הלקויים ואופן ודרכי עבודה שונים על מנת שהסטודנטיות יגיעו עם כלים פרקטיים ותיאורטיים לשטח" (מורה 32) – עיקרון המרחיב את עיקרון "הפרקטיקה בהתנסות המעשית" שהוצג בין עשרת העקרונות החשובים להתנסות בשאלון המחקר. עוד דוגמא לכך מודגמת בציטוט הבא "כל הסטודנטים החניכים ישבו ביחד עם החונכים וכל אחד ישמע את השני על הבעיות ועל הקשיים ועל אמצעי ההמחשה שעשה וידונו בדברים האלה לפחות פעם בשבוע" (מורה 10). עיקרון המרחיב את עיקרון "משוּב והערכה מעצבת" שהוצג בין עשרת העקרונות החשובים להתנסות בשאלון המחקר. עוד התייחסות ניתנה להוראה בין תחומית והערכת ולמידת עמיתים (עקרונות שכאמור כבר הוזכרו בין עשרת העקרונות). אחת המדריכות הפדגוגיות סיכמה זאת כך "הכול חשוב. לא הייתי מוחקת מהרשימה הארוכה דברים. השאלה היא מינונים אפשריים בשל סדר עדיפות" (מדריכה 36).

תוספות ייחודיות בתשובות לשאלה זו התייחסו להוספת מרכיבים מקוונים-למידת כלים דיגיטליים בהכשרת פרח ההוראה. בנוסף, מורות התייחסו בעיקר לקשר הרציף בין המורה לסטודנט, שלדעת כמה מהמורות והמדריכות חשוב ביותר "הקשר שלהן עם המורה המאמנת – האם הוא טוב? פתוח מספיק? מרגישות בנוח לשאול שאלות? לתהות ולטעות" (מורה 4). נוסף על הקשר עם המורה המאמנת הוסיפו המורות שחסרה התנסות רציפה וממושכת בבית הספר שתאפשר יצירת קשר אישי עם התלמידים: "התנסות מעשית רציפה ומשמעותית עם כיתה אחת קבועה בבית הספר, שהיא אינה שיעור אחד שבועי או יום מפוצל אלא יום מלא או יותר המאפשר היכרות אישית עם כל ילדה וילד ועם הכיתה כקבוצה חברתית. ליווי של מורה מאמנת ומנחה דידקטית זמינה שנמצאת בבית הספר ולא במכללה או בבתי ספר נוספים" (מורה 1).

דיון

מחקר זה בחן מהם העקרונות המרכזיים המיושמים בהתנסות המעשית בפועל של פרחי הוראה על ידי מדריכים פדגוגיים ממכללות להכשרת מורים ועל ידי מורים מאמנים בבתי ספר. כך גם מהם העקרונות החשובים ביותר ליישום בסביבת התנסות מעשית פנים אל פנים, מקוונת וסביבה היברידית (משולבת פא"פ ומקוונת). המחקר הנוכחי התבסס על מודלים בארץ ובעולם בשגרה ובחירום, ועל מומחים באקדמיה ובשדה לניסוח עשרה עקרונות החשובים להתנסות מעשית של פרחי הוראה. עשרת העקרונות שנמצאו הם: הכשרה להוראה מבוססת פרויקטים ויזמות, שיתופיות בין המכללות לבתי הספר, למידה שיתופית וקהילות מקצועיות, התנסות משותפת בין בתי ספר, הערכת עמיתים, תרגול באמצעות סימולציות, הכשרה להוראה בין תחומית, משוּב והערכה מעצבת, רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט וכן פרקטיקה בהתנסות המעשית. על בסיס עקרונות אלו נבנה שאלון מקוון עליו השיבו 214 משתתפים: 108 (50.5%) מדריכים פדגוגיים במכללות אקדמיות להוראה ו-106 (49.5%) מורים מאמנים בבתי ספר.

שאלת המחקר הראשונה ביקשה לבחון האם קיימים הבדלים בין מדריכים פדגוגיים האחראים על התנסות המעשית במוסדות המכשירים, לבין מורים מאמנים בשדה, ביחס ליישום בפועל של עקרונות ההתנסות המעשית של פרחי הוראה. מהממצאים עלה כי גם המדריכים וגם המורים דירגו את שלושת העקרונות: משוּב והערכה מעצבת, רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט ופרקטיקה בהתנסות המעשית כמיושמים ביותר. אולם המדריכים הפדגוגיים מיישמים יותר מעמיתיהם המורים המאמנים באופן במובהק את שלושת העקרונות האלו בעבודתם. **שאלת המחקר השנייה** ביקשה לבחון מהם העקרונות החשובים ביותר ליישום בהתייחס להתנסות – פא"פ, מקוונת ומשולבת על פי המדריכים והמורים. **משוּב והערכה מעצבת** נמצא כעיקרון מוביל בהתנסות המעשית בעיקר כאשר ההכשרה מתבצעת פנים אל פנים. המדריכים הפדגוגיים דירגו עיקרון זה גבוה יותר מהמורים בהתנסות המשולבת. העיקרון הבא בחשיבותו הוא **רפלקציה והערכה עצמית של הסטודנט** שנמצא בעל חשיבות דומה וללא הבדלים מובהקים בין הסביבות השונות, אולם מדריכים דירגו עיקרון זה כבעל חשיבות רבה במובהק מהמורים כאשר ההתנסות המעשית מתקיימת פנים אל פנים. ממצאים אלו מחזקים את מחקרים נוספים בתחום שהדגישו את חשיבות המשוּב והרפלקציה

העצמית של פרחי ההוראה להתפתחותם ולזהותם המקצועית ולשיפור מתמיד של דרכי ההוראה שלהם (Daniel et al., 2013; Weber et al., 2018). העיקרון השלישי בחשיבותו הוא **פרקטיקה בהתנסות המעשית** בעיקר כאשר ההתנסות המעשית משולבת עם מרכיבים מקוונים ומתקשבים. עיקרון נוסף חשוב מאוד הוא תרגול באמצעות סימולציות בעיקר כאשר ההתנסות מתקיימת כולה בסביבה מקוונת. משבר הקורונה והשלכותיו על ההוראה העלה את הצורך להכשיר מורים ופרחי הוראה להוראה יעילה מרחוק (Flores, 2020; Henriksen et al., 2020). המורים והמדריכים מדגישים שיש צורך בחיבור של התיאוריה לפרקטיקה והתנסות בפועל. חיבור זה הכולל שימוש מושכל בכלים טכנולוגיים עדכניים עשוי להוות הזדמנות לשיפור תהליכי הוראה ולמידה ובכך להוביל להתפתחות מקצועית של מורים (Tondeur et al., 2016). ממצאים אלו מחזקים את הצורך בחשיפת העקרונות שמופו להלן ברמת בעלי העניין: מדריכים פדגוגיים, מורים מאמנים ופרחי הוראה; ברמה התפיסתית של המכללות להכשרת מורים וברמת קובעי המדיניות.

התנסות משותפת בין בתי הספר ושיתופיות בין המכללות לבית הספר כמו גם הכשרה להוראה בין-תחומית דורגו כעקרונות המיושמים במידה הנמוכה ביותר על פי המורים והמדריכים כאחד ובעלי חשיבות נמוכה בכל סביבות ההוראה-למידה. השתתפות בהתנסות מעשית, שיש בה שותפות אפקטיבית בין האקדמיה לשדה, משפיעה חיובית על המשך דרכם של פרחי הוראה כמורים לעתיד (Ingersoll & Strong, 2011). לפיכך, משרד החינוך (2014) מעודד את המוסדות האקדמיים לפתח קשרי אקדמיה-שדה ולקיים בהתנסות המעשית שיתוף פעולה הדוק בין המוסד האקדמי להכשרת מורים לבין בתי הספר המאמנים. תפיסות אלו של מדריכים פדגוגיים ומורים מאמנים מעידות על הצורך בחיזוק עקרונות אלו אצל שותפי ההכשרה של פרחי ההוראה.

תודות

מחקר זה זכה לתמיכה של לשכת המדען הראשי במשרד החינוך.

מקורות

משרד החינוך (דצמבר, 2014). "אקדמיה-כיתה" שותפות לחיזוק ההוראה – מסמך מדיניות מסכם של צוות החשיבה. משרד החינוך. <https://meyda.education.gov.il/files/staj/AkademiaKita.pdf>

- Allen, J., Rowan, L., & Singh, P. (2020). Teaching and teacher education in the time of COVID-19. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 48(3), 233-236.
- Avidov-Ungar, O. (2016). A model of professional development: Teachers' perceptions of their professional development. *Teacher and teaching: theory and practice*, 22(6), 653-669.
- Avidov-Ungar, O., & Herscu, O., (2020). Formal professional development as perceived by teachers in different professional life periods. *Professional Development in Education*, 46(5), 833-844.
- Avidov-Ungar, O. & Shamir-Inbal, T. (2017). ICT Coordinators' TPACK-based leadership knowledge in their roles as agents of change. *Journal of Information Technology Education*, 16(6), 169-188
- Carrillo, C., & Flores, M. A. (2020). COVID-19 and teacher education: a literature review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 466-487.
- Daniel, G. R., Auhl, G., & Hastings, W. (2013). Collaborative feedback and reflection for professional growth: Preparing first-year pre-service teachers for participation in the community of practice. *Asia-Pacific journal of teacher education*, 41(2), 159-172.
- Day, C., Sammons, P., and Gu, Q. (2008). Combining qualitative and quantitative methodologies in research on teachers' lives, work, and effectiveness: from integration to synergy. *Educational Researcher*, 37(6), 330-342.
- Flores, M. A. (2020). Preparing teachers to teach in complex settings: opportunities for professional learning and development. *European Journal of Teacher Education*, 43(3), 297-300.
- Furner, C., & McCulla, N. (2019). An exploration of the influence of school context, ethos and culture on teacher career-stage professional learning. *Professional development in education*, 45(3), 505-519.
- Ginsburg, M. (2018). Reproduction, contradiction and conceptions of professionalism: The case of pre-service teachers. In *Critical studies in teacher education* (pp. 86-129). Routledge.

- Henriksen, D., Creely, E., & Henderson, M. (2020). Folk pedagogies for teacher transitions: Approaches to synchronous online learning in the wake of COVID-19. *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 201-209.
- Ingersoll, R. & Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research*, 81(2), 201-233.
- Kriewaldt, J., & Turnidge, D. (2013). Conceptualising an approach to clinical reasoning in the education profession. *Australian Journal of Teacher Education*, 38(6), 102-119.
- Tondeur, J., Forkosh-Baruch, A., Prestridge, S., Albion, P., & Edirisinghe, S. (2016). Responding to Challenges in Teacher Professional Development for ICT-Integration in Education. *Educational Technology & Society*, 19(3), 110-120.
- Weber, K. E., Gold, B., Prilop, C. N., & Kleinknecht, M. (2018). Promoting pre-service teachers' professional vision of classroom management during practical school training: Effects of a structured online-and video-based self-reflection and feedback intervention. *Teaching and Teacher Education*, 76, 39-49.